

Juridisk Publikation

STOCKHOLM - UPPSALA - LUND - GÖTEBORG

PEDER MÜHLENBOCK

Rättegångsbalkens regler inkräktar på den
summariska processen
- en kommentar till NJA 2014 s. 249

Särtryck ur häfte 1/2015

RÄTTEGÅNGSBALKENS REGLER INKRÄKTAR PÅ DEN SUMMARISKA PROCESSEN

— EN KOMMENTAR TILL NJA 2014 S. 249

Av Peder Mühlenbock¹

I april 2014 meddelade Högsta domstolen (HD) beslut avseende rättegångskostnader i ett mål som skrevs av efter återkallelse.² HD avgjorde fallet i enlighet med huvudregeln i 18 kap. 5 § 2 st. RB; den återkallande parten ålades att ersätta motpartens rättegångskostnader. Avgörandet är sällsynt då frågor om rättegångskostnader, trots dess praktiska betydelse, inte har rönt särskilt stor uppmärksamhet varken hos prejudikatinstansen eller i den juridiska litteraturen.³ Omständigheterna i målet aktualiserade ett flertal ämnen på det processrättsliga området, däribland den summariska processen och skiljeavtalets⁴ verkan som rättegångshinder. Rättsfallskommentaren avser att reda ut de förhållandevis komplicerade frågor som uppkom i rättsfallet och diskutera huruvida HD kom till en välavvägd slutsats som korresponderar med syftena bakom den aktualiserade lagstiftningen, framförallt lagstiftarens avsikt att ostridiga betalningsanspråk ska hanteras i den summariska processen. Vissa praktiska följder av HD:s rättstillämpning behandlas också.

I. INLEDNING

I.1 OMSTÄNDIGHETERNA I FALLET

Bolaget Celynx Energy Solutions GmbH (Celynx) ansökte om betalningsföreläggande hos kronofogdemyndigheten (KFM) mot bolaget CES Clean Energy Solutions AB (CES). CES bestred inte betalningsskyldighet men sedan KFM meddelat utslag ansökte bolaget om återvinning och målet överlämnades till tingsrätten. I tingsrätten bestred CES betalningsskyldighet och invände att det förelåg rättegångshinder på grund av skiljeavtal. Käranden valde då att återkalla sin talan och begärde att tingsrätten skulle skriva av målet från vidare handläggning.

¹ Juriststudent vid Uppsala universitet och redaktionschef för Juridisk Publikations redaktion i Uppsala. Författaren vill rikta ett tack till advokat Magnus Eriksson vid Kastell Advokatbyrå för inspiration och ett smittande intresse för processrätt.

² NJA 2014 s. 249.

³ Mig veterligen har exempelvis detta rättsfall ej kommenterats i litteraturen. Rättsområdet har dock fått ett uppsving på senare tid, se bl.a. NJA 2014 s. 677 samt Almkvist, Gustaf och Elofsson, Niklas, "Rättegångskostnader i förenklade tvistemål" SvJT 2013 s. 150–168.

⁴ Begreppen skiljeavtal och skiljeklausul används i kommentaren utefter stilistiska avväganden och motsvarar således inte fullt ut hur begreppen används i svensk lag.

CES yrkade ersättning för rättegångskostnader. Kostnaderna hänförde sig till både den ursprungliga tvisten i KFM och tingsrätten (dessa är de för kommentaren intressanta) samt till den fortsatta tvisten rörande rättegångskostnaderna. Ersättningen avsåg bland annat ombudsarvode för upprättandet av ansökningen om återvinning. Celynx bestred att CES skulle ha rätt till ersättning för sina kostnader och gjorde gällande att CES självt hade åsamkat sig kostnaderna genom att inte bestrida KFM:s föreläggande.

Frågan i målet var således hur rättegångskostnaderna ska fördelas vid avskrivning på grund av återkallelse efter att svaranden ansökt om återvinning av KFM:s utslag och först då gjort invändning om rättegångshinder, bestående i ett för båda parterna känt skiljeavtal.

1.2 RÄTTSFALLETS BETYDELSE

Frågorna om vad en process kan komma att kosta och vem som slutligen får betala är centrala när en part har att avgöra om en rättslig process ska inledas och vilken processform som i så fall ska väljas. Detta gäller för alla processformer på civilrättens område men torde vara av särskild vikt gällande den summariska processen. Denna process utmärks av att den ska vara enkel för sökanden, svaranden och KFM, som är den handläggande myndigheten.⁵ Som redogörs för nedan åläggs endast i undantagsfall sökanden att ersätta svaranden för dess kostnader i den summariska processen.

Rättegångskostnadernas storlek och fördelning är också en rättssäkerhetsfråga. Om parterna inte kan förutse vad det kostar att föra en talan kan enskilda dra sig för att inleda en process, trots att deras anspråk är berättigade. Utgången i det aktuella fallet kan leda till att borgenärer med ostridiga fordringar som omfattas av skiljeavtal drar sig för att nyttja den summariska processen, trots att denna i många fall är fördelaktig för båda parterna. HD:s rättstillämpning kan också leda till oönskade processuella ageranden och därigenom verka konflikt drivande.

2. KORTFATTAT OM DEN RÄTTSLIGA BAKGRUNDEN

2.1 RÄTTEGÅNGSKOSTNADER

Reglerna om rättegångskostnader i 18 kap. RB är uppdelade i två kategorier, dels regler om hur kostnadsansvaret ska fördelas mellan parterna, dels regler om vilka kostnader som är ersättningsgilla. Det aktuella rättsfallet aktualiserade båda dessa regelkategorier.

5 Heuman, Lars, *Specialprocess: Utsökning och konkurs*, 2014, uppl. 7, s. 61 [cit. Heuman].

Huvudregeln i 18 kap. 5 § 2 st. RB, som tillämpades av HD, är att part som återkallar sin talan ska ersätta motpartens rättegångskostnader. I undantagsfall kan käranden få ersättning. Sådana särskilda omständigheter föreligger enligt förarbetena exempelvis om käranden återkallat sin talan för att svaranden fullgjort det anspråk som käranden gjort gällande i processen.⁶ Exemplifieringen i förarbetena är inte uttömmande.⁷

Kvalificeringen av kostnader som ersättningsgilla rättegångskostnader görs med tillämpning av 18 kap. 8 § RB. Ersättning för rättegångskostnader ska enligt regeln fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud, så länge kostnaden varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt. De kostnader som parterna haft för den summariska processen är enligt förarbetena i och för sig ersättningsgilla som kostnader för rättegångens förberedelse. Vägledande för vad som ska anses vara skäliga kostnader är dock de regler som gäller för rätt till ersättning inom ramen för den summariska processen, d.v.s. kostnadsreglerna i lag (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning (BetL).⁸

2.2 BETALNINGSFÖRELÄGGANDE

2.2.1 VILKEN PART PÅVERKAR ÖVERLÄMNANDET TILL ALLMÄN DOMSTOL?

Den summariska processformen betalningsföreläggande är avsedd för penningkrav. Om en svarande *bestrid* en ansökan i rätt tid ska sökanden genast underrättas enligt 33 § BetL. Om sökanden då vill vidhålla sitt yrkande kan denna begära att målet ska överlämnas till tingsrätten. Sökanden kan också välja att inte begära ett överlämnande. I så fall ska målet enligt 37 § BetL avskrivas. Om CES bestritt ansökan hade således Celynx avgjort om tvisten skulle prövas i tingsrätten eller inte.

Om en svarande *inte bestrid* en ansökan om betalningsföreläggande ska KFM enligt 42 § BetL snarast meddela utslag i enlighet med ansökan. En svarande som är missnöjd med utslaget kan enligt 52 § BetL ansöka om återvinning och KFM ska då överlämna målet till behörig tingsrätt för fortsatt handläggning. Celynx kunde alltså inte påverka att målet överlämnades till tingsrätten utan detta skedde uteslutande till följd av CES agerande.

6 NJA II 1943 s. 231. För en genomgång av denna situation, se Westberg, Peter, "Rättegångskostnadsansvar och riskfördelning – några anmärkningar om rättegångskostnadsfördelningen vid återkallelse av talan i dispositiva tvistemål", JT 1995/96 s. 381–396.

7 NJA II 1943 s. 231.

8 Prop. 1989/90:85 s. 135.

2.2.2 SVARANDENS RÄTT TILL KOSTNADERSÄTTNING

Svaranden har i regel inte rätt att få ersättning för sina kostnader vid mål om betalningsföreläggande. Att ersättning inte utgår för det ringa arbete som krävs för att blankt bestrida en ansökan har i doktrin ansetts som rimligt. Ersättning utgår inte heller om svaranden lämnat en utförlig motivering för sitt bestridande.⁹

Den enda situationen då en svarande kan ha rätt till kostnadsersättning är om ett mål hos KFM avvisas eller avskrivs på svarandens yrkande. Enligt 51 § BetL kan sökanden då bli skyldig att ersätta svarandens kostnader i målet om det föreligger synnerliga skäl. Vid en sådan bedömning läggs vikt vid om sökanden genom slarv eller mot bättre vetande har förorsakat svaranden kostnader.¹⁰ Man kan exempelvis kräva att sökanden kontrollerat att fordringen är obetald när ansökningen görs. I den summariska processen erkänns således svaranden rätt till kostnadsersättning endast i undantagsfall. Någon undantagsregel hade inte varit tillämplig i den aktuella tvisten och någon ersättning hade inte utgått inom ramen för processen i KFM. Regeln i 51 § BetL tar dock endast sikte på fall som avgörs i den summariska processen. I förarbetena framgår att i de mål som överlämnas till tingsrätt, antingen på begäran av sökanden eller efter ansökan om återvinning, gäller RB:s regler om kostnadsersättning.¹¹

2.3 SKILJEKLAUSULEN SOM RÄTTEGÅNGSHINDER

Att en fordring omfattas av ett skiljeavtal hindrar enligt 38 § 3 st. BetL inte att en ansökan om betalningsföreläggande ska tas upp till prövning. Skiljeavtalet utgör således inte, som är fallet vid en process i tingsrätten, något hinder för prövningen hos KFM.¹²

Skiljeavtalets verkan som rättegångshinder regleras i 4 § lag (1999:116) om skiljeförfarande (LSF). En part förlorar inte rätten att göra skiljeinvändning genom att låta en fråga som omfattas av skiljeavtalet prövas i ett mål om betalningsföreläggande. Syftet med dessa regler i BetL och LSF är att part genom att ingå ett skiljeavtal inte ska förlora de fördelar som följer med den summariska processen.¹³

Enligt 33 § 3 st. BetL ska en invändning om skiljeavtal i ett mål om betalningsföreläggande behandlas som ett bestridande. Om borgenären trots sådant

9 Heuman, s. 76. Se även prop. 1989/90:85 s. 78.

10 Prop. 1989/90:85 s. 136.

11 Prop. 1989/90:85 s. 136.

12 Lindskog, Stefan, *Skiljeförfarande: en kommentar*, 2012, uppl. 2, s. 326 [cit. Lindskog].

13 Se SOU 1994:81 s. 98 och prop. 1998/99:35 s. 70.

bestridande begär att målet ska överlämnas till tingsrätten anses denna ha avstått från att åberopa skiljeavtalet. Detta gäller dock inte vid blankt bestridande,¹⁴ och inte heller vid återvinning¹⁵ då käranden fortsatt kan åberopa skiljeavtalet.

3. DOMSTOLARNAS MOTIVERINGAR

3.1 TINGSRÄTTEN

Tingsrätten fann att det inte förelåg några särskilda omständigheter som föranledde att domstolen skulle frångå huvudregeln i 18 kap. 5 § 2 st. RB. Domstolen ansåg också att CES kostnader varit skäligen påkallade för att tillvarata bolagets rätt. Därmed fann tingsrätten att Celynx skulle utge ersättning för CES rättegångskostnader i enlighet med yrkandet.

3.2 HOVRÄTTEN

Hovrätten utredde huruvida omständigheterna gav skäl att frångå huvudregeln i 18 kap. 5 § 2 st. RB. Härvid tog domstolen upp två omständigheter som talade *för* en tillämpning av bestämmelsens huvudregel. I ett mål om betalningsföreläggande måste inte part som bestrider ange grunden för sitt bestridande, och den part som inte bestrider har alltid möjlighet att ansöka om återvinning. Celynx kunde därför inte räkna med att målet inte skulle överlämnas till tingsrätten om CES bestred kravet genom att ansöka om återvinning. Genom att ansöka om betalningsföreläggande inledde Celynx ett rättsligt förfarande som kunde hamna i tingsrätten, varvid RB:s kostnadsregler skulle bli tillämpliga. Hovrätten kom till slutsatsen att kostnaderna skulle fördelas enligt huvudregeln.

Därefter prövade domstolen vilka av CES kostnader som var ersättningsgilla. Domstolens prövning syftade till att utreda om förhållandet mellan reglerna i BetL och RB hindrade att full ersättning skulle utgå enligt kriterierna i 18 kap. 8 § RB. Vid bedömningen fäste domstolen vikt vid följande omständigheter: (i) att Celynx ansökt om betalningsföreläggande mot CES trots att parterna ingått avtal innehållandes en skiljeklausul, (ii) att Celynx vid tidpunkten för ansökan om betalningsföreläggande hade att utgå från att CES bestred betalningskravet, (iii) att en ansökan om återvinning bör innehålla allt som behövs för förberedelsens utförande¹⁶, samt (iv) att det saknades skäl att behandla situationen annorlunda än om CES efter en blank ansökan om återvinning

¹⁴ Lindskog, s. 317.

¹⁵ Se NJA 1982 s. 711.

¹⁶ Ett utslag hos KFM är att anse som en tredskodom, se vad gäller ansökan om återvinning 44 kap. 9 § 2 st. RB.

hade angett grunderna för bestridandet först efter ett föreläggande från tingsrätten. Domstolen fann på grund av det ovanstående att kostnaderna skulle bedömas enligt de vanliga kriterierna i 18 kap. 8 § RB. Hovrätten bedömde att det av CES yrkade beloppet var skäligt såväl vad avsåg åtgärderna för talans förberedande som för dess utförande och fastställde tingsrättens beslut.

3.3 HÖGSTA DOMSTOLEN

HD fann att det förhållandet att CES inte bestred ansökningen om betalningsföreläggande utan istället ansökte om återvinning, inte utgjorde en sådan omständighet som skulle föranleda att ersättningskyldigheten bestäms på annat sätt än enligt huvudregeln i 18 kap. 5 § 2 st. RB. I enlighet med underinstanserna ansåg domstolen även att de yrkade kostnaderna varit skäliga påkallade för ett tillvaratagande av CES rätt i tingsrätten. HD fastställde hovrättens beslut.

4. ÄR HD:S AVGÖRANDE ÄNDAMÅLSENLIGT?

4.1 AVGÖRANDETS BETYDELSE FÖR Borgenär med betalningsanspråk som omfattas av skiljeklausul¹⁷

När en gäldenär inte betalar sin skuld måste borgenären för att kunna framtinga betalning erhålla en exekutionstitel.¹⁸ Om betalningsanspråket omfattas av en skiljeklausul och därmed faller under skiljemäns prövning, ska borgenären påkalla skiljeförfarande. Undantag från denna huvudregel kan inte göras utan stöd i lag även om det av praktiska och processekonomiska skäl vore fördelaktigt om borgenären kunde anlita en enklare och billigare form för indrivning av fordran.¹⁹ Skiljeavtalets betydelse för den summariska processen diskuterades därför ingående vid stiftandet av den nuvarande LSF.²⁰ Lagstiftarens intention var att handläggningen av ostridiga anspråk ska kunna ske i den summariska processen, med eller utan skiljeavtal, då denna är till stor fördel för båda parterna. En borgenär som har ett anspråk som omfattas av en skiljeklausul ska inte tvingas att välja mellan skiljeförfarande och den summariska processen. Parterna i ett avtal kan visserligen enas om att ostridiga betalningsanspråk ska undantas från skiljeklausulens tillämpningsområde men dylika klausuler används endast i undantagsfall.²¹

17 I detta avsnitt överensstämmer mina tankar i vissa delar med vad skiljaktige JustR Johansson, med vilken JustR Herre instämde, framför i sin skiljaktiga mening.

18 Se 3 kap. 1 § utsökningsbalken (1981:774).

19 Hassler, Åke och Cars, Thorsten, *Skiljeförfarande*, 1989, uppl. 2, s. 51 f.

20 Se prop. 1998/99:35 s. 68 ff., SOU 1994:81 s. 97 ff.

21 Prop. 1998/99:35 s. 68.

Borgenären ska alltså kunna dra fördel av den summariska processen men ändå kunna utnyttja skiljeklausulen. Vad är då borgenärens fördel med att använda sig av den summariska processen framför att påkalla skiljeförfarande? Anledningen till att gäldenären underlåtit att fullgöra sin betalningsskyldighet enligt ett kontrakt är många gånger gäldenärens svaga ekonomi. En borgenär som då inleder ett skiljeförfarande löper stor risk att slutligen behöva stå för skiljemännens arvoden, utan möjlighet att få utläggerna ersatta av svaranden. Trots att utläggerna ska ersättas enligt skiljemannareglerna är det många gånger omöjligt då gäldenären saknar betalningsförmåga. Den summariska processen utgör visserligen inte ett effektivt medel för att driva in en ostridig fordran mot en gäldenär som vill obstruera, denna kan ju trots att fordran är ostridig på ett rent materiellt plan välja att bestrida ansökan hos KFM, eller som CES agerade i detta fall, avvakta utslaget och ansöka om återvinning. Den enda skada som detta agerande enligt min mening bör föranleda käranden är kostnaden för en utdragen process. Borgenären bör kunna vända sig till KFM utan risk för att behöva stå kostnaderna för den exceptionellt obstruerande gäldenären som ansöker om återvinning mot utslaget och först då gör gällande skiljeavtalet som rättegångshinder. HD:s avgörande går därför emot det för omsättningsintresset så viktiga motivet bakom reglerna i 4 § LSF och 38 § 3 st. BetL, nämligen att möjliggöra hanteringen av ostridiga anspråk i den summariska processen.

4.2 STRIDER TILLÄMPNINGEN MOT SYFTENA BAKOM DEN SUMMARISKA PROCESSEN?

Den ovan beskrivna önskan hos lagstiftaren, att ostridiga betalningsanspråk *ska kunna* hanteras i den summariska processen, gäller givetvis även fordringar som inte omfattas av skiljeavtal. Här är dock inställningen att sådana fordringar *ska* hanteras i den summariska processen. Detta manifesteras i kostnadsregeln, 18 kap. 3a § RB. Om den vinnande parten har inlett rättegång genom en ansökan om stämning trots att saken lika gärna hade kunnat avgöras i mål enligt BetL, är den vinnande partens rätt till ersättning för kostnader begränsad till vad denna hade kunnat få i ett sådant mål. Sökandens rätt till kostnadsersättning skiljer sig väsentligt mellan den ordinarie tvistemålsprocessen, där full ersättning ska utgå enligt 18 kap. 8 § RB, och den summariska processen, där ersättning får utgå högst med ett på förhand fastställt belopp. Vid betalningsföreläggande ska ersättningen enligt 48 § BetL inte uppgå till mer än 380 kronor om inte särskilda skäl för högre ersättning föreligger. Regeln i 18 kap. 3a § RB ska verka handlingsdirigerande för käranden och motiverades bland annat av processekonomiska skäl. Tingsrätterna ska inte belastas med mål som egentligen hör hemma i den summariska processen. Några remissinstanser ansåg att den nya regeln var onödig då samma resultat kunde uppnås

med tillämpning av skälighetsrekvisitet i 18 kap. 8 § RB.²² Lagstiftaren genmälde till den nya regelns försvar att den verkliga kostnaden i vissa fall i och för sig kan vara skäligen i den mening som avses i den allmänna regeln, men högre än den ersättning som skulle ha kunnat utgå i den summariska processen.²³

För käranden finns således en tydlig handlingsdirigerande regel vad gäller valet av processform. En dylik regel kan av förklarliga skäl inte riktas gentemot svaranden då käranden inleder processen. Vore det dock inte rimligt att i situationer som den uppkomna tillämpa reglerna på ett sådant sätt att det påverkar svaranden att agera i enlighet med regelverkens syften? En jämförelse kan här göras mellan lagstiftarens argument bakom införandet av regeln i 18 kap. 3a § RB och HD:s tillämpning av kostnadsreglerna i det aktuella fallet. HD ansåg att CES kostnader var skäliga trots att dessa var avsevärt högre än ersättningen som hade kunnat utgå om bolaget istället bestritt ansökningen. Om Celynx vid ett bestridande varit medvetet om att CES invände på grund av skiljeavtal hade bolaget sannolikt inte begärt att målet skulle överlämnas till tingsrätten, och tingsrätten hade inte belastats med ett mål hemmahörandes i annan ordning, det vill säga hos en skiljenämnd. Om Celynx efter ett bestridande hade begärt ett överlämnande av målet och därefter återkallat sin talan hade CES ersatts för sina rättegångskostnader. Kostnaderna hade dock inte varit lika stora, då ett bestridande, blankt eller motiverat, inte är lika omfattande som en begäran om återvinning. Samma skäl som anfördes till stöd för kostnadsregeln i 18 kap. 3a § RB kan således anföras som stöd för att CES inte fullt ut skulle ersättas för bolagets kostnader hänförliga till den summariska processen.

Lagstiftarens vilja, att vissa tvister ska lösas i den summariska processen och inte belasta de allmänna domstolarna, har kombinerats med en strävan att hålla nere parternas kostnader för handläggningen hos KFM. Kostnaderna ska vara låga och förutsebara för parterna. Inte minst märks detta på användandet av kostnadsersättning enligt en på förhand fastställd taxa. HD:s avgörande riskerar att underminera motiven bakom den summariska processen. Tillämpningen av 18 kap. 8 § RB sätter mer eller mindre kostnadsreglerna i BetL ur spel, eftersom kostnaderna varken hålls ner eller är förutsebara för parterna.

4.3 VISSA PRAKTISKA FÖLJDER AV HD:S AVGÖRANDE

Ytterligare ett skäl bakom 18 kap. 3a § RB var att omöjliggöra visst oönskat processuellt beteende. Det kunde, enligt förarbetena, inte uteslutas att en borgenär, trots att svaranden sannolikt inte bestred anspråket, skulle föredra att

22 Prop. 1989/90:85 s. 82.

23 Prop. 1989/90:85 s. 82.

ansöka om stämning vid tingsrätten istället för att vända sig till KFM, med den enda avsikten att kunna få högre ersättning för sina kostnader.²⁴

Ett liknande synsätt kan åläggas HD:s tillämpning av kostnadsreglerna i förevarande fall. Med dylik tillämpning av kostnadsreglerna uppmuntras svaranden att, istället för att bestrida ansökningen och inte erhålla någon kostnadsersättning, ansöka om återvinning för att då invända om skiljeavtalet och på så sätt få ersättning för sina kostnader i den summariska processen, kostnader som annars inte hade ersatts. Tillämpningen kan således öppna upp för oönskade processuella beteenden.

5. AVSLUTANDE ORD

Det finns skäl att rikta kritik mot den av HD nådda slutsatsen. Ur en praktisk synvinkel kan rättstillämpningen öppna upp för oönskade processuella beteenden av trilskande gäldenärer. Det framgår inte av HD:s motivering huruvida undantag från den uppställda regeln ska göras vid ageranden från svaranden som endast går ut på att tillfoga käranden ekonomisk skada.

En del av den ovan riktade kritiken gör sig endast gällande i fall där det dispositiva rättegångshindret²⁵ utgörs av ett skiljeavtal, som är specialreglerat i BetL. Anledningen till kritiken i denna del är att lagstiftaren på ett tydligt sätt manifesterat sin vilja att, av praktiska och processekonomiska skäl, underlätta för borgenären att vid en ostridig fordran som omfattas av skiljeklausul ansöka om betalningsföreläggande och inte tvingas att påkalla skiljeförfarande. Om en borgenär mot bättre vetande ansöker om betalningsföreläggande hos KFM trots att det föreligger annat rättegångshinder, som inte är specialreglerat i BetL, är det mindre betänkligt att låta käranden i en följande process i tingsrätten, även om svaranden inte bestritt ansökan, bära svarandens kostnader för en ansökan om återvinning, om rättegångshindret inte uppmärksammas av KFM.

Oavsett rättegångshindrets skepnad, eller anledningen till att käranden återkallar sin talan i tingsrätten, är det dock olyckligt att HD låter tillämpningen av reglerna i 18 kap. RB inkräkta på den summariska processens regelverk och de ändamålsskäl som uppbär det.

24 Prop. 1989/90:85 s. 82.

25 Se 10 kap. 17a § RB.